

ОФІЦІЙНО НЕ ВИЗНАНИЙ ПРАВЕДНИК НАРОДІВ СВІТУ. АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ У ЖИТТІ ЄВРЕЇВ ЧАСІВ ГОЛОКОСТУ

Роботу виконала:

Піщенко Віра Олександрівна,
учениця Мішково-Погорілівської
загальноосвітньої санаторної
школи-інтернату

Керівник роботи:

Десятов Дмитро Леонідович,
вчитель історії Мішково-
Погорілівської
загальноосвітньої санаторної
школи-інтернату

Зміст

Вступ.

Частина 1. Галичина в роки окупації.

Частина 2. Заслуги А. Шептицького, згідно з якими Митрополита потрібно проголосити Праведником народів світу.

Частина 3. За що, починаючи з 1964 р., А. Шептицькому так і не присвоїли звання «Праведник народів світу»?

Висновки.

Список використаної літератури.

На конкурсі робота зайняла 2 місце.

Вступ

«...Одного разу, це було під вечір, приходять до нас, до хати два пани. Це прийшов цей Михайл Ізберг і прийшов його швадель – чоловік старшої сестри, і почали розмову за те, щоб батько взяв їх переховати, їх і їхню родину. Мамці відразу засперечались, сказала, що ні, ні і ні. Татко також казав, що “Бійтеся Бога! Тут німецька установа, то відразу все викриється. Я ж не можу того зробити, тут німців повно завжди”. Ну вони даліше просять. Мама почала плакати. Тоді нас з Миколкою вигнали у другий покой і ми почали там бавитися, але коли я почула крик мами (Коля не зреагував, ну то це дитина була. Він не так, все-таки три роки. То є... то зараз різниці нема в такому віці, а в дитячому віці то є велика різниця). Я вбігла до першого покою. Мама рве на собі волосся і кричить: “Бійся Бога! Що ти робиш? У нас же діти, це й чужа дитина у нас є!” Тато дає згоду, а вони стоять обидва на колінах перед татом...»

Це уривок розповіді Ірини Максимової, що описала ситуацію, в якій довелося бути її батькам та їй особисто. Ця жахлива сцена і зараз не полишає думок жінки¹.

Думаючи над подіями періоду Катастрофи, неможливо не звернути увагу на тих, кого можна умовно назвати «третьою стороною». Вони не були катями (як нацисти), не були жертвами (як євреї), вони лише спостерігали за геноцидом, знаходячись осторонь, та при всьому цьому ці люди також вчиняли по-різному². Одні з них, ризикуючи власним життям і життям своїх близьких, переховували і рятували євреїв. Інші ж – не зважувалися ставити свою сім'ю і дітей під удар ризику і відмовляли євреям, які дуже прагнули допомоги. Таких людей можна і, автор вважає, потрібно зрозуміти, але мова в цій роботі піде про людей, які все ж таки зважувалися і рятували приречених на смерть євреїв.

В Ізраїлі існує традиція присвоювати (за життя чи помертню) почесне звання «Праведник народів світу» тим людям, котрі в роки Другої світової війни, рятуючи євреїв від неминучого знищення нацистами, виявляли неабияку особисту мужність та продемонстрували непересічні моральні якості.

Звання «Праведник світу» мають й українці: прості селяни, вчителі, ченці. Проте, хоча й парадоксально, цього звання не має людина, яка не лише виступила від імені своєї Церкви проти німецької расистської політики, а й очолила акцію морального співчуття та рятування євреїв від неминучої смерті, людина, яка утворила таємний підрозділ, що займався захистом, переховуванням та сприянням безпечному переходу євреїв через кордон до румунської та угорської зон окупації, людина, яка зберегла життя багатьом євреям. Ідеться про Андрея Шептицького³. «Праведник світу»... «Андрей Шептицький»... Невже ці дві важливі фрази поєднуються і стануть одним реченням?» – питання саме такого змісту і стало вирішальним у виборі теми цієї роботи.

Мабуть, жоден з відомих церковних діячів ХХ століття не удостоївся таких полярних оцінок, як глава Української греко-католицької церкви Митрополит Андрей Шептицький. Він звинувачувався у зраді народних інтересів, співробітництві з німцями. Хто насправді Митрополит Шептицький? Зрадник, ім'я якого спаллює український народ, чи пастор, яким повинні пишатися українці? Автор намагався осягнути феномен Митрополита.

Ця робота не дарма поділена на розділи, адже автор хотів висвітлити поруч з перевагами Митрополита і його недоліки. Хоча автор одразу поділяв думку, що А. Шептицький заслуговує звання «Праведник світу», він все ж наполегливо шукав факти, які б пояснили, чому Митрополита не визнано «Праведником світу».

Відкриваючи все нові і нові джерела з інформацією про Шептицького, автор шукав не стільки його заслуги, скільки хотів знайти хоч маленьку зачіпку, яка б свідчила і переконувала його особисто, що А. Шептицький не має права називатися Праведником світу.

Із самого початку роботи автора постійно переслідувало питання: «Чому Андрея Шептицького до сих пір не визнано праведником світу?». На просте, здавалось би, запитання «чому», автор не міг дати відповідь, навіть незважаючи на те, що опрацьовує все більше і більше нової інформації. Звісно, траплялися документи, заголовки чи початок яких автора дуже зацікавлював, і думалося: «Ну нарешті я знайшла відповідь на запитання, яке мене хвилює!» Та ні, історія повторювалась: факти були або ж не переконливі, або ж звучали просто смішно! Після цього автор почав думати, що, можливо, він не знає якусь таємну подробицю з життя Митрополита, яка і є перепорою до визнання його Праведником. Та й у цьому випадку авторові не поталанило знайти нову і гостру інформацію. Тоді автор почав думати, що у голови Комісії праведників при «Яд Вашем» є якісь особисті інтереси і саме тому А. Шептицького не визнають Праведником світу. Остання версія автора теж була провальною, бо в ході дослідження він зрозумів, що такого не може бути в принципі взагалі.

Багато версій і сумнівів, розчарувань і піднесень автор зазнав під час виконання цієї роботи. Зараз ви тримаєте в руках роботу учениці, яка крізь роки пронесе ці думки, викладені на папері, і завжди буде сподіватися, що главу Української греко-католицької церкви Митрополита Андрея Шептицького все ж визнають Праведником світу.

Частина 1. Галичина в роки окупації

Друга світова війна – особливий, небачений у світі стан етнічної політики. Це стосується не лише євреїв, циган, а й слов'янських народів, зокрема, українців, поляків.

У першу чергу «вирішувалась» доля євреїв. Людська спільнота вперше переживала те, що через роки назвуть Катастрофою європейського єврейства. Цілий народ прирікався на винищення за наказом уряду, котрий організував, детально спланував, фінансував й контролював ці вбивства. Цим урядом був уряд нацистської Німеччини⁴.

Лише після нападу Гітлера на Радянський Союз на тлі ідеологічної кампанії щодо комуністичної ідеології, як засобу встановлення світового єврейського панування, починається етап тотального нищення єврейського народу.

Нацизм виступає рятівником від більшовизму, того більшовизму, котрий вже повною мірою проводив тотальне нищення «ворогів народу», куркулів, націоналістів. Сповідуючи облудний інтернаціоналізм, радянський уряд, більшовицька партія розв'язали руки нацистському уряду ще й тим, що не протестували проти нищення євреїв, не спростовували брехливу тезу про «жидо-більшовицьку світову змову». Для Сталіна не існували євреї як народ, як не існувало українців, поляків, інших окремих етносів. Питання, бути чи не бути народом, бути чи не бути кожній родині, людині, уряди воюючих держав багато в чому полишили цим самим людям. Особливо це стосується тих, хто першими прийняли на себе удари воєнних потуг, тягар пропаганди, зіткнення наслідків нацистської і радянської політик. Такими людьми були галичани.

Механізм масового нищення євреїв був задіяний німцями в Галичині з перших днів окупації. Але його маскували події липня – серпня 1941 р. Радість звільнення від більшовиків, психологічний шок від виявлення звірств у тюрмах, німецькі акції «очищення» – вилучення червоноармійців, розстріли польських, українських громадських діячів, спровоковані як «відплатні» єврейські погроми, – злилися для усього населення у потрясіння страху перед майбутнім, але і надії. Якось життя налагодиться. Влада приборкає кримінальні елементи, які чинять насильства. Буде «новий порядок», «німці – культурна нація». Вбивства євреїв навіть самі євреї не сприймали як знак страшної загрози етносу. Можливо зіграло свою роль і те, що за 22 місяці радянської влади масові вбивства українців, поляків, євреїв стали звичним явищем.

Далекого літа 1941 р. буденні турботи про хліб щоденний глушили тривогу. Розпорядження нової влади щодо євреїв, переселення у гетто викликали переважно захисні реакції, намагання обійти їх, бо це порушувало економічні, соціальні зв'язки. До того ж роками усталене життя вже було відчутно зруйноване більшовиками. Що ж поробиш? Змінилася ситуація. Замість влади, яку трактували як «кляса», прийшла нова – «раса». Нелюдська програма остаточного розв'язання єврейського питання розтягнулася в Галичині на два роки. Найбільше євреїв проживало в містах, де вони складали третину, або й більше населення. Спочатку німці повідомляли, що будуть переселяти й переселяють євреїв на Схід на роботи, в інші райони Генерал-губернаторства. К. Марти-

новська згадує, що «евреям з гетто у Золочеві, Зборові оголосили, що молодих чоловіків, жінок на кілька місяців забирають на роботу до Польщі. До другої половини 1942 р. багато євреїв могли працювати, німці підтримували надію, що фахівці, ремісники потрібні державі – Райху. Навіть тих, кого вивозили у табір смерті в Белзець, тримали у повному невіданні.

Але вже восени 1941 р. по містах, селах Галичини поповзли чутки: євреїв вбивають, стріляють дітей, старих, жінок. Першими зрозуміли сутність німецької політики, весь розмір зла освічені, асимільовані євреї, з одного боку, і глибоко віруючі хасиди – з другого. Різні люди зі Львова, Івано-Франківська, Тернопільщини розповідали мені, що вже наприкінці 1941 р. кружляли чутки, що німці знищать усіх євреїв. Українців, поляків залишать, доки не поб'ють советів. Люди сходилися в будинках, в церквах, костельках. Всіх бентежило майбутнє»⁵.

Влітку 1942 року Львів став свідком посилення жорстокості антиєврейської політики. Почалися масові депортації євреїв до таборів смерті. Якщо колишні німецькі «акції» здійснювалися під різними приводами (наприклад, «переселення» в трудових цілях), то депортації літа 1942 року проводились так, що їх ціль – знищення – була для всіх очевидна. Масові депортації євреїв з львівського гетто були проведені між 20 та 23 серпня 1942 року; вивезено було близько 50 000 чоловік. Події серпня 1942 року були найжорстокішими та шокуючими за весь час нацистського правління у Львові⁶.

У Львові було створено гетто, куди зігнали близько 140 тис. євреїв Східної Галичини і що проіснувало трохи довше ніж півтора роки – це було найбільше за населенням гетто на окупованих радянських територіях. Разом з тим євреї Львова, як і євреї Польщі, на пізнішому етапі зазнали також депортацій до табору смерті Белзець – одного з чотирьох таборів, створених у межах так званої «операції Райнгард», що була призначена для знищення польського єврейства.

Крім того, безпосередньо у Львові існував Янівський табір, який спочатку був створений як концентраційний табір примусової праці – він обслуговував декілька підприємств військової промисловості, що їх було відкрито у місті негайно після його захвату нацистами. Вже в жовтні 1941 року Янівський було перетворено у повністю закритий табір, оточений колючим дротом. Влітку 1942 року це місце було остаточно перетворено з робочого табору у концентраційний табір знищення. Нечувані знущання і масові вбивства – ось що чекало на євреїв Львова і околиць, яких відтоді почали у масовому порядку доставляти до Янівського. Там знайшли свою смерть десятки тисяч євреїв Галичини. Серед керівництва табору були такі кати, як Фріц Гебауер та Густав Вільхауз, що відрізнялися особливою жорстокістю і служили «зразком» при підготовці офіцерів СС для інших таборів смерті.

Янівський табір, який спочатку був призначений нібито для використання єврейської робочої сили у німецькій промисловості, дуже швидко перетворився на табір смерті і став центром спеціальної підготовки командирів-есесівців. Майбутні начальники таборів на практиці освоювали тут систему садистських тортур та знищення в'язнів.

У таборі діяли «вершки» есесівських бандитів – заслужені учні майстрів з Дахау та Маутхаузена. Янівський табір – це німецький Оксфорд, професорами якого були аристократи гітлерівської Германії. Швидко скінчивши «університет», вчорашні учні гітлерівського начальника Гебауера роз'їжджалися у різні сторони Західної України та починали «самостійну» діяльність.

До Львова привозили також недосвідчених есесівців, навчали їх мистецтву вбивати й катувати свої жертви та різним іншим жорстокостям. Якщо керівництво приходило до висновку, що молоді есесівці вже досить підготовлені, їх відправляли на криваву роботу у провінційні табори. І, навпаки, якщо хтось у провінції встигав придбати славу витонченого ката і «знавця» своєї справи, його переводили до Янівського концтабору. Тут його з пошаною зустрічали менш талановиті колеги. Як правило, ці кати змагалися одне з одним, удосконалюючи засоби та методи тортури.

Туртури й знущання проводились під музику. З цією метою в таборі організували спеціальний оркестр з ув'язнених. Керувати оркестром примусили професора Штрикса та відомого диригента Мунда. Композиторам німці запропонували створити особливу мелодію, яку назвали «Танго смерті». Незадовго до ліквідації табору німці розстріляли усіх оркестрантів.

У Янівському таборі під Львовом під час ерекції оркестр із ув'язнених музикантів грав «Танго смерті», а незадовго перед приходом радянських військ усі оркестранти, просто під час останнього виконання цієї музики, що стала символом жаху, на чолі з диригентом львівської опери Мундтом та професором львівської консерваторії Штриксом, також були розстріляні у душі вагнеровських містерій та на зразок «Прощальної симфонії». Спроба відновити «Танго смерті» не увінчалася успіхом – ноти не збереглися, а декілька уцілілих в'язнів при спробі відтворити мелодію по пам'яті впадали в транс або заходилися в риданнях.

Хто як не люди, які пережили те жажіття, можуть оповідати події 1941–1944 років? Нижче подано розповідь Вугмана Леоніда «Видел. Пережил. Никогда не забуду», ознайомившись з якою більше не треба намагатися щось стверджувати, все і так зрозуміло.

«Дедалі менше залишається людей, котрі пережили трагедію Другої світової війни, які пам'ятають жахливі дні червня 1941 року, коли озброєні до зубів фашистські полчища прийшли до нашої країни. Я належу до числа тих не багатьох, які все це пережили і ніколи не забудуть страхіття фашистської окупації.

В наше невеличке містечко Золочев Львівської області, де з давніх-давен жили українці, євреї і поляки, німці увійшли 1 липня 1941 року. І першого удару відразу зазнали євреї. Почалося страшне життя, яке не підлягає описанню. Першого ж дня окупації Золочева гітлерівці розстріляли декілька сотень єврейських громадян різного віку. Потім почалися масові погроми.

На стінах будинків з'явилися накази, які зобов'язували всіх євреїв пройти реєстрацію і приступити до виконання «роботи». А «робота» ця полягала в знищенні пам'ятників на єврейському кладовищі і ремонті доріг, для якого і використовувалися надгробкові плити. Більшість з тих, хто вранці йшов виконувати повинність, ввечері додому не повертались: їх розстрілювали за найменший промах, а іноді й без будь-якої на то причини.

Все єврейське населення, яке не працювало, було зігнано до гетто, територію якого загородили колючим дротом і ретельно охороняли поліцейські.

Всі мешканці гетто були зобов'язані носити на рукаві білі стрічки з вишитими на них шестикінецьними зірками. В гетто систематично знищували жінок, старих, дітей, а трупи вбитих вивозили до Елеховицького лісу. В 1942 році розпочалось масове винищення єврейського населення в селах, які розташувалися неподалік. Більшість моїх родичів і близьких проживали в селах Ремізівці і Шпиклоси. Там від рук фашистських катів загинули мої дідусь, бабуся, тітки і дядьки, двоюрідні брати та сестри. В 1943 році завершилася ліквідація Золочевського гетто, де були знищені моя мама Сара Ротт, сестра Клара, багато інших родичів та знайомих.

Після ліквідації гетто на території колишніх польських казарм фашисти створили відділення Янівського концтабору. До табору були зігнані всі молоді, працездатні чоловіки та юнаки, які володіли різноманітними професіями, яких потребували німецькі окупанти. В'язні ремонтували одяг, взуття, використовувалися на інших, найважчих роботах. Батько мій ремонтував гітлерівцям обмундирування, а я прибирав туалети, бараки, територію табору і приміщення, в якому жив молодший персонал охорони.

Усі ми носили на рваному одязі (на лицьовому і зворотному боці) жовту латку – символ приниження і приреченості. До бараків з кожним днем поверталось дедалі менше людей. Особливо знущалися над в'язнями оберштурмфюрер СС Вацог і його помічник єфрейтор Беккер. Ці кати з банди Оберлендера били приречених палицями, пліттю, колючим дротом, змушували напівроздягнених працювати на морозі, підвішували до перекладини вниз головою.

На все життя вривався в мою пам'ять один епізод. В'язням після роботи не дозволили мити ноги. А вночі з'явилася «комісія» – перевіряти санітарний стан. Ноги, звичайно, були брудними, і всі, хто був перевірений, отримали по 25 ударів гумовою пліттю. Більшість не витримали цього покарання...

В 1943 році, після ліквідації гетто і концтабору, в Золочеві з'явилася табличка «Юденфрай», тобто, місто без євреїв.

У читача вже давно виникло питання: якщо все єврейське населення Золочева загинуло, як же я вцілів і 60 років потому (ледве стримуючи сльози) розповідаю про ті трагічні події?

Був у мене старший товариш Шварц. Ми давно виношували нездійсненну, здавалось, думку про втечу. Того дня, коли з табору вивозили на смерть останню партію в'язнів, ми, нарешті, зібралися із силами. Сховалися у туалеті (не буду наводити деталей) і знаходились в нечистотах до тих пір, поки не спорожнів табір. Переконавшись у тому, що в ньому не залишилося жодного охоронця, жодної собаки, ми зі Шварцем вибралися, сяк-так відмились і направилися до села Хмелева. Там протягом трьох місяців нас переховувала на горищі свого хліву насправді свята жінка.

Її звали Ганя (прізвища ми їй не питали). Вона була надзвичайно релігійною християнкою. Звісно ж, знала, що за порятунок євреїв їй та двом її донькам загрожує смерть. Але, напевно, Бог надавав їй сили та мужності. Щодночі вона прокрадалася на горище, щоб принести їжу та воду...

А як було нам, хвилюючись не лише за своє життя, а й за життя наших рятувальниць? Після закінчення третього місяця мій товариш не витримав страшної напруги – збожеволів. Вночі він вистрибнув з горища і почав бігти по дорозі. На краю села впавав замертво. На щастя, ніхто, мабуть, не помітив з якого двору він вискочив.

Для того, щоб не ставити життя нашої доброї господарки в небезпеку, я вирішив піти з Хмелева. В незнайомому для мене лісі приєднався до групи людей різних національностей, які сховалися від фашистів. Але німці вислідкували нас, оточили і потім повезли в Елеховицький ліс на розстріл. Та й цього разу доля оберігала мене. Пістолет есесівця дав осічку, а я впавав, не даючи жодних ознак життя. Кати перевіряти не стали. А коли вони пішли, я вночі вивабрав з-під трупів...

Час від часу навідувався в село Хмелево, на хутори Бзова, Купцева, де місцеві селяни надавали мені їжу. Так я дожив до липня 1944 року, коли Червона армія звільнила наш район від окупантів...»⁸.

Львів являє собою приклад найбільшого успіху нацистської пропаганди, яка не лише сприяла максимальному підсиленню ненависті місцевого населення до євреїв, а й зуміла використати її в своїх цілях під гаслом «боротьби з жидо-більшовизмом» – тим самим гаслом, під яким німці розпочали 22 червня 1941 року «операцію Барбаросса», що була проголошена ними священною війною проти сил світового зла. Усі можливі знущання і способи вбивства, що їх застосовував нацистський механізм знищення для «остаточного розв'язання єврейського питання», випробували на собі євреї Львова. Гітлерівський режим

намагався мобілізувати до реалізації своєї злочинної політики геноциду та морально «нейтралізувати» більшість місцевого населення. Для цього була задіяна добре спланована, розвинута система нацистської пропаганди, ідеологічно серцевиною якої був антисемітизм.

Нацистська антисемітська пропаганда здійснювалася передусім через газети, а також листівки, плакати, театральні вистави тощо. На окупованій території України діяло 16 радіостанцій, а також розгалужена кіномережа, де постійно демонструвалися пропагандистські фільми на кшталт «Сталін та євреї», «Євреї та НКВС» тощо.

Втім, найбільший пропагандистський вплив на місцеве населення України здійснювався саме через періодичну пресу. Накази, об'яви, оголошення, попередження, інструкції нацистської окупаційної влади, що оприлюднювалися для місцевого населення, не тільки ілюструють встановлення нацистського «нового порядку». Вони відігравали роль і в антисемітській обробці свідомості населення окупованих територій України.

Нацистські накази та оголошення використовували деякі психологічні прийоми задля більш ефективної обробки свідомості людей. Так, оголошуючи сувору заборону «жидів переховувати або будь-яким способом перешкоджати у проведенні акції виселення», начальник місцевої поліції та СС акцентує увагу на забороні пограбунків та самовільного привласнення майна євреїв, загрожуючи порушникам розстрілом. Таким чином, увага людей привертається до майнових питань, а «акція виселення» подається як побіжне, буденне явище, до якого люди мають так само буденно ставитися.

Нацистська антисемітська пропаганда, а також моральний тиск і залякування місцевого населення, провокаційні заходи геббельсівської пропагандистської машини мали й певні практичні результати – приклади антиєврейських дій представників місцевого населення, які діяли за нацистськими ідеологічними настановами. Так, у Західній Україні були спровоковані на погроми жителі Станіслава, Тернополя, деяких інших міст. Окупанти намагалися втягнути до знищення євреїв і українське населення сходу та півдня України¹⁰.

Парадоксальним виглядає ставлення до євреїв. Були злочинці, які вбивали, виказували схованки, були переконані антисеміти, відсторонено байдужі, котрі ставали активними чи ситуативними рятувальниками. У цих умовах Католицька церква і Митрополит об'єднали вірних і духовенство для допомоги євреям. Церковні ієрархи, парохі, монаші чини в різний час, у різних обставинах легально і цілком таємно намагалися рятувати і рятували життя людей, приречених на смерть лише за своє єврейство.

Війна завжди страшна річ. У Галичині вона була особливо страшною. Українці, поляки, навіть і приречені на загибель євреї, одночасно могли бути (і були) як жертвами, так катами.

У більшості спогадів старих галичан найбільшою цінністю, опорою у житті у воєнні роки були віра, Бог, Церква. Кожен окремо, у деяких родинах спільно відмовляли ранішню й вечірню молитви, просили у Бога хліба насущного, вибавлення від лукавого. Як немає статистики вчинених злочинів, так немає статистики злочинів, яких не допустилися люди. У Галичині наvertsали до добра заради ближнього Церква, священники. Допомогти ближньому співчуттям, розрадою, шматком хліба, схованкою в умовах німецької окупації могли лише люди, які мали усвідомлені, а часто навіть неусвідомлені, але закорінені переконання¹¹.

Про людей, які ризикували власним життям родини в ім'я ближнього, представника іншого етносу, іншої культури, але їхнього земляка, сусіда, знайомого, донедавна взагалі не говорили. Навіть справи засуджених німецьким судом, котрі були в архівах, не використовувалися істориками, які писали про війну. Багато з цих людей загинуло. Той, хто залишився живим, часто був затаврований клеймом націоналіста. Хтось затаївся й, переживши роки радянського режиму, – воліє і зараз мовчати заради дітей та онуків¹².

Форми допомоги були різні. У липні – серпні 1941 р. були спроби використати авторитет Церкви для впливу на провізоричну українську й окупаційну німецьку владу з метою захисту євреїв-християн. Упродовж усього періоду окупації парафіяльні священники, церковні уряди ідентифікували євреїв як поляків, українців, видаючи фальшиві або правдиві метрики, свідоцтва про хрещення. Були створені умови напівлегального або нелегального переховування дітей в монастирських захистах, захоронках, сиротинцях.

Парафіяльні священники самостійно переховували євреїв або знаходили місця у родинах парафіян. Якщо світська людина ризикувала власним життям і життям родини, духовні особи ризикували ще й існуванням монастиря чи парафії, життям багатьох парафіян.

Першу і невдалу спробу легального захисту євреїв як рівноправних громадян майбутньої української держави зробив Митрополит Шептицький. У пастирському посланні до новоствореного українського уряду він наполягав, щоб уряд гарантував безпеку та добробут для всіх громадян «без огляду» на те, до якого віросповідання, народності чи суспільної верстви вони належать.

Німці не визнали проголошену державу, але не ліквідували українські представництва у Кракові, Львові. Реальні події: оприлюднені німецькі розпорядження щодо євреїв, погроми, інформація з Генерал-губернаторства, зокрема, з Кракова, повідомлення парафіяльних священників про привселюдне знущання над євреями очевидно спонукали Шептицького виступити на захист, хоча б окремої групи євреїв¹³.

Частина 2. Заслуги А. Шептицького, згідно з якими Митрополита потрібно проголосити Праведником народів світу

Вперше справа Шептицького виринула, мабуть, у 1964 році. Відтоді про цю справу говорили, щонайменше, на 7 засіданнях, останній раз у жовтні 1981 року, коли Товариство єврейсько-української співпраці виступило ініціатором у цій справі, долучаючи до листа багато підписів євреїв з Ізраїлю та Америки¹⁴.

Митрополит УГКЦ Андрей Шептицький може бути удостоєний цього почесного звання вже невдовзі. Його в Ізраїлі присвоюють тим, хто в період Голокосту, ризикуючи власним життям, рятував євреїв. Справу надання Митрополитові Андрееві цього звання наразі активізує відомий громадський діяч Ізраїлю Яків Сусленський. Апостольський Екзарх, єпископ УГКЦ із Франції Михайло Гринчишин вітає таку волю єврейської громади. За повідомленням Радіо «Свобода», владика Михайло Гринчишин, який із 1958 року займається процесом беатифікації Митрополита Андрея, вважає, що присвоєння звання «Праведник народів світу» Митрополитові Шептицькому допоможе й у справі проголошення його блаженным. Нині є сотні матеріалів, які свідчать, скількох євреїв врятував Митрополит по монастирях в роки Другої світової війни. Живими є ще десятки свідків, які опублікували книги спогадів¹⁵.

Один із парадоксів нинішньої політизованої історії полягає в тому, що все ще актуальними є звинувачення Шептицького радянськими і деякими російськими, ізраїльськими істориками у співробітництві з нацистами, та в тому, що Шептицький був хворий, недієздатний, і якщо й знав про переховування євреїв, то схвалював це заради того, щоб повернути їх у християнство. Митрополит Шептицький досі не визнаний Праведником народів світу, хоча його брат Климентій, який був його правою рукою, у 1995 р. удостоєний цього звання¹⁶.

Глава Греко-католицької церкви Митрополит Андрей Шептицький все своє життя приніс на оltар служінню Богові, просвітництву дорогого йому народу, його добробуту. Шептицький був взірцем толерантного ставлення до інших конфесій, знання мов, звичаїв, історії народів Галичини. Митрополит знав іврит і їдиш, підтримував приязні стосунки з релігійним єврейським проводом.

Не лише парохі, а й багато звичайних вірних знали, що Шептицький до свят посилав привітання вірним усіх конфесій, євреям – на івриті, посилав єврейським громадам гроші на святочні подарунки бідним. Коли Митрополит приїздив у якесь галицьке місто чи містечко, його урочисто зустрічали українська громада зі священником, рабин, старшини єврейської громади. В одному з листів Крайовій сіоністській організації Галичини у Львові Митрополит Шептицький писав: «Я завжди був прибічником ідеї відро-

дження єврейського народу. Сіонізм є реальна ідея, побудована на основі найвищої людської етики. Дякуючи сіонізму єврейство стає ближче нам. Моя симпатія на вашому боці, і я із задоволенням констатую розвиток сіонізму»¹⁷.

У роки німецької окупації напівпаралізований Митрополит Шептицький не лише виступив від імені своєї Церкви проти німецької расистської політики, а й очолив акцію морального співчуття та рятування євреїв від неминучої смерті.

Холодною листопадовою ніччю 1943 року маленьку Лілі Штерн разом з мамою привели у львівський собор Святого Юра. До цього часу її батько, шестирічний брат, дідусь з бабусею і всі близькі та далекі родичі були або вбиті, або вислані в табори смерті.

Молодий монах провів їх у теплу кімнату і попросив трохи зачекати. Через деякий час двері відчинилися і до кімнати на інвалідному візку ввезли Андрея Шептицького, 80-річного главу Української греко-католицької церкви.

На маленьку дівчинку він справив неабияке враження. «Це був гігантський чоловік, – згадає через 60 років після свого врятування громадянка Великобританії Лілі Штерн-Польман. – Його лев'яча зачіска і довга біла борода надавали йому вигляд святого. Він нахилився до мене і, погладивши по голові, сказав українською мовою: “Не бійся, дитино, тобі не зроблять жодної шкоди. Тут ти в безпеці”».

В соборі Святого Юра, резиденції українського Митрополита, єврейській родині дали притулок, їжу та тепло. Через декілька днів, за наказом Шептицького, Лілі та її маму перевезли зі Львова в жіночий монастир студиток в Убоці. Там мати-ігуменя Юзефа забрала їх до себе додому. Оскільки мама Лілі не говорила українською мовою, настоятельниця запропонувала їй видавати себе за глухоніму і видала їй документи на ім'я своєї родички. За наказом Митрополита Шептицького дівчинка повинна була постійно знаходитися поруч з мамою.

«Протягом багатьох років “Яд Вашем” не визнає одного з найбільших Праведників серед всіх націй, – говорить Лілі Штерн-Польман. – Настав час виправити цю несправедливість. Від імені всіх живих, які розкидані по всій планеті, тих, хто зобов'язаний своїм життям і життями поколінь, які сліднують за ними, святості цієї однієї особи, призиваю пам'ятати: “Хто врятував одне життя...”»¹⁸.

З ініціативи Митрополита Андрея у структурі МО була створена група надійних осіб: священників, мирян, монахів, які поряд з виконанням обов'язків, пов'язаних з їхньою безпосередньою роботою займалися організацією перебування євреїв.

Насамперед це були духовні особи, які працювали у резиденції Шептицького: його секретар о. Володимир Грицай, керівник канцелярії Микола

Галаянт, ігумен монастиря студитів Климентій Шептицький – брат Митрополита Андрея, парафіяльні священники, чернечі спільноти, зокрема, Студитів, Василіан.

У межах існуючої церковної структури утворився таємний підрозділ, який займався захистом, переховуванням та сприянням безпечному переходу євреїв через кордон до румунської та угорської зон окупації.

Особливо велику організаційну роботу проводив Климентій Шептицький, котрий фактично координував діяльність священників і ченців у різних монастирях Галичини¹⁹.

71-річний кардіолог із Америки Леон Хамейдес у жовтні приїхав до Львова. Леона та його брата Цві Барнеа під час Другої світової війни від фашистів переховували Митрополит Андрей та отець Климентій Шептицькі.

Семирічного хлопчика переховували спочатку в монастирях монахів-студитів в Уневі, а потім привезли до Львова, де в соборі Святого Юра в буремний військовий час маленького Леона завели в митрополичі палати для аудієнції у Митрополита. 1945 року його всиновила одна львів'янка, а згодом, того ж року, Хамейдес виїхав спершу до Німеччини, звідти до Англії, а потім до США.

Пан Хамейдес із родиною відвідали собор Святого Юра, його крипту, де поховано Митрополита Андрея Шептицького. Відвідали також митрополичі палати, в яких перед паном Леоном зринули незабутні спогади про пережиті тут події. На завершення оглядин пан Хамейдес склав фінансову пожертву на потреби Церкви. Упродовж свого життя Леон Хамейдес свідчить про заслуги братів Шептицьких і домагається проголошення Андрея Шептицького Праведником народів світу. Але, на жаль, поки що його намагання марні. На думку пана Хамейдеса, Митрополита Андрея Шептицького не визнали Праведником світу через лист 1941 року, яким той привітав німців, що входили до Львова. Такою є позиція національного Меморіалу Катастрофи і героїзму «Яд Вашем», який присвоює це звання. Ще однією причиною небажання «Яд Вашем» визнавати Шептицького Праведником світу є думка, що він надто мало зробив для спасіння євреїв як глава Церкви. Та, як вважає Леон Хамейдес, для українців, які сильно постраждали від росіян, прихід німців міг бути визволенням. Вони не вірили, що ті переслідуватимуть когось, бо вважали їх інтелігентними людьми. «Шептицький і студити врятували тисячу світів, – говорить пан Хамейдес. Вважаю, що той, хто врятував одне життя, врятував цілий світ. Тому вони врятували тисячу світів, бо врятували, наприклад, мене, а відтак і моїх нащадків»²¹.

Вже з 1941 р. на Архієпархіальних (АСП) соборах Греко-католицької церкви з ініціативи Митрополита були запроваджені обговорення з метою широкої популяризації серед священників, а через них серед вірних сутності і змісту

Божих заповідей. До кожного з таких соборів Митрополит звертався з посланням. Вони публікувалися у Архієпархіальному віснику, в українських газетах «Львівські вісті», «Краківські вісті», «Рідна земля» у скороченому, а деякі у повному обсязі²².

Постійне насильство з боку нацистів, а також розчарування німецькою політикою нищення спроб відновлення української державності не могло не вплинути на позицію Митрополита. Шептицький висловлював свою стурбованість декілька разів²³.

21 листопада 1942 р. було опубліковане послання, яке стосувалося п'ятої Божої заповіді «Не убий!»²⁴. У найвідомішому пасторському посланні мова йде про будь-яку форму людиновбивства. Хоча за приклад у ньому згадано політичне вбивство, та абсолютно очевидно, що в посланні осуджуються всі види вбивства²⁵.

Митрополит вважав за потрібне фактично повторити зміст попередніх «Послань», пов'язуючи їх з «часами», які переживало «суспільство». Особистий водій Митрополита А. Шептицького Іван Гірний (проживає нині у Нью-Йорку) під час візиту у Львів у 1997 р. згадував, що послання «Не убий!» мало вплив на віруючих. Як доказ, він наводить факт з розповіді Генерального секретаря громадського комітету солідарності з євреями колишнього СРСР Давида Прітала, який мешкає нині в кібуці Маала Хаміша в Ізраїлі. Д. Прітала врятував українець Іван Яцюк, і він пам'ятає, як по селах рятували євреїв.

Послання Шептицького формували у священників і вірних їхню власну, індивідуальну поведінку. Послання А. Шептицького впливали на етнічну поведінку окремої особи, священника, пересічного вірного, коли доводилося приймати своє власне рішення. Арешти десятків парохів, українських міщан і селян за допомогу євреям говорять самі за себе.

В умовах розгнужаної антисемітської пропаганди це був чи не єдиний доступний засіб прямого впливу на священників і вірних. І він мав свої добрі наслідки. Попри страшенну моральну наругу, послання діяли ще й тому, що жила традиція Пастирського обов'язку, сформована десятиліттями серед галицького греко-католицького духовенства. Поведінка священників, монахів, їхній особистий приклад протидії знущанням над євреями благотворно впливали на мирян²⁶.

Давид Кахане, як і сотні, а чи навіть тисячі інших євреїв Галичини, був урятований від неминучої смерті завдяки діяльності Митрополита Української греко-католицької церкви Андрея Шептицького та його сподвижників. У дні нацистської окупації Львова рабин Д. Кахане написав щоденник. І ось – фрагмент щоденника Давида Кахане, до якого навряд чи потрібні розлогі коментарі.

«...Особливий інтерес для євреїв має пастирське послання митрополита Шептицького, написане 1 липня 1941 року, незабаром після того,

як Україна проголосила свою незалежність. У своєму посланні митрополит закликає український народ до слухняності, дисципліни і виконання вказівок незалежно від віросповідання, національної приналежності та суспільного становища...

У ті божевільні дні привселюдні заяви про обов'язок або толерантність щодо прихильників інших релігій, під якими митрополит, не приховуючи цього, розумів у першу чергу євреїв, потребували чималої мужності і непохитності моральних підвалин... Гімmlер наказав заарештувати митрополита. Він миттєво надіслав наказ командирі Львова Ляшу і, якщо я правильно пам'ятаю, начальнику Львівського гестапо негайно заарештувати митрополита. У відповідь Ляш... підкреслив, що арешт митрополита викличе сильну ворожість з боку українського населення...

Митрополит користується надзвичайною популярністю, і його арешт становить небезпеку для всієї німецької армії в регіоні. Гімmlер скасував арешт, але наказав уважно стежити за митрополитом та його діями»²⁷.

У лютому 1942 року в листі до Гімmlера Митрополит скаржився на ставлення німців до місцевого населення, особливо до євреїв, і протестував проти використання українських допоміжних частин в антиєврейських акціях. Шептицький покладав на цей лист великі надії. Він обговорював його з рабином Давидом Кахане та згадав про нього у своєму посланні до Ватикану. Найсуворіше засудження Шептицьким нацистського режиму з'являється в його листі до Ватикану, який був написаний по слідах подій. Цей лист містить все розчарування Шептицького німецьким правлінням та його обвинуваченням на адресу нацистів.

«Звільнені німецькою армією від більшовицького ярма, ми відчули деяке полегшення, [однак] поступово [німецький] уряд встановив режим неймовірного терору та корупції... тепер всі згодні, що німецький режим, можливо, ще більш злісний та диявольський, ніж більшовицький. На протязі більше року не проминуло й дня без страшних злочинів. Євреї — першочергова ціль. Кількість євреїв, вбитих в нашому краю, певно перебільшує 200.000... В певний час вони почали вбивати євреїв відкрито, на вулицях, прямо на очах у публіки...»

Митрополит Андрей Шептицький.

Але, крім слів, Митрополит Андрей Шептицький здійснив і конкретні мужні дії для порятунку людей. Коли рабин Левін 2 липня 1941 року прийшов до резиденції Шептицького на пагорбі Св. Юра у Львові, Митрополит переконував його залишитись, однак рабі вирішив повернутися до своєї сім'ї та пастви. В той же день його схопили та вбили разом з рештою євреїв. Після смерті рабина за рекомендацією Митрополита два сини рабина – Курт (Ісаак) і Натан – переховувалися в різних греко-католицьких соборах та в соборі Св. Юра до приходу Червоної армії у Львів улітку 1944 року. Чимало євреїв,

яких врятував Шептицький та його помічники, втекли з львівського гетто та робітничого табору в період між серпнем 1942 та травнем 1943 року²⁸.

Душ пастирська та організаційна робота Митрополита Шептицького прямо й опосередковано впливала на священників, вірних, рятуючи від звиродніння, диявольського духу, котрий визволяє найнижчі, приховувані інстинкти, а порядних, нормальних сусідів, міщан, селян перетворює на озвірілий натовп, у якому кожен і всі разом здатні грабувати, калічити і вбивати.

А. Шептицького і керовану ним Церкву «належно оцінили» владні структури як нацистського, так і більшовицького режимів. Заборони, обмеження, аж до виключення, впливу на паству, шалено-витончена дискредитація, паплюження імені, слова та діла Митрополита²⁹.

Частина 3. За що, починаючи з 1964 р.,

А. Шептицькому так і не присвоїли звання «Праведник народів світу»?

Якщо вдатися до пошуків найсвіжіших повідомлень, пов'язаних з іменем восьмого Митрополита Української греко-католицької церкви Андрея Шептицького, то останнє з них буде таким: «Зараз успішно триває процес беатифікації Андрея Шептицького». Навряд чи використання слова «успішно» є конкретним у даному контексті. Йдеться про те, що спеціальна богословська комісія вирішує у Ватикані, чи буде зарахований Андрей Шептицький до лику блаженних. Це і є беатифікація, котра вважається певним етапом на шляху до канонізації – проголошення святим. Для останнього акту потрібні підтверджені свідками дива – приміром, чудесні зцілення, що траплялись із людьми, коли ті молилися «кандидату» у святі абошо...³⁰ Який же факт з біографії Шептицького слугує поважною причиною для того, щоб не визнавати його Праведником світу Андрея Шептицького не визнали Праведником світу через лист 1941 року, яким той привітав німців, що входили до Львова³¹.

Так, було таке вітання німцям. Так, Митрополит Шептицький мав надії на українську державу. 5 липня 1941 р. у газеті «Українські щоденні вісті» було опубліковане Слово Митрополита «До духовенства і вірних архієпархії».

«З волі всемогучого і всемилостивого Бога починається нова епоха нашої Батьківщини.

Побідоносну німецьку армію, що зайняла майже цілий край, вітаємо з радістю і вдячністю за звільнення від ворога.

В тій важній історичній хвилині ззиваю Вас, отці і браття, до вдячності для Бога, вірності для його церкви, послуху до влади і усильної праці для добра Батьківщини.

Усі, що почувуються українцями і хочуть працювати для добра України, нехай забудуть про які-небудь партійні роздори, нехай працюють в єдності і згоді над відбудовою так дуже знищеного більшовиками нашого економічного, просвітнього і культурного життя. Тоді в Бозі надія, що на підвалинах солідарності і усильної праці всіх українців повстане соборна Україна не тільки як велике слово і ідея, але як живий, життєздатний, здоровий, могутній державний організм, побудований жертвою життя одних та муравлиною працею, залізними зусиллями і трудом других»³².

Звертають увагу на «побідоносну німецьку армію», на необхідність послуху владі. А основне в короткому посланні – надія. Надія на соборну українську державу, задля якої як «живого, життєздатного, здорового, могутнього державного організму» потрібно злагоди, праці, забуття партійних роздорів.

Ще однією причиною небажання «Яд Вашем» визнавати Шептицького Праведником народів світу є думка, що він надто мало зробив для спасіння євреїв як глава Церкви. Але в попередньому розділі автор наводив думку Леона Хамейдеса, з якою вряд чи можна не погодитися³³.

Шептицький – настільки авторитетна фігура, що нічим не ризикував, перемовуючи євреїв³⁴, але при цьому не береться до уваги той факт, що лист протесту Шептицького до Гітлера та Гімлера зазедве не коштував життя прикутому хворобою до крісла Митрополиту³⁵.

Були проведені тотальні обшуки у багатьох монастирях, у резиденції Митрополита на Святоюрській горі. Але самого Митрополита німці не сміли заарештувати, мабуть усвідомлюючи, що це могло б спричинити небажані масові виступи.

У червні – серпні 1942 р. прокотилася хвиля арештів священників у Самборі, Підгайцях, Раві-Руській, Перемишлянах, Львові. Їх звинувачували у хрещенні євреїв, протидії «німецькій справі».

Арешти, переслідування не вплинули на організоване Митрополитом та його церквою рятування євреїв. Про цю діяльність знали не лише священнослужителі, а й пересічні вірні. В умовах засилля таємної поліції, доносів, провалів досвідчених членів ОУН німецька влада не змогла виявити сотні єврейських дітей, жінок, чоловіків, якими опікувалася Греко-католицька церква.

Брат Митрополита Климентій Шептицький безпосередньо організовував розміщення єврейських дітей, жінок, по монастирях Львівської єпархії, в Уневі, Якторові. Були влаштовані тимчасові пункти переховування у лікарні на вул. Петра Скарги у Львові, у друкарні резиденції Митрополита. У самій резиденції на Святоюрській горі у монастирі студитів переховувалися рабин Д. Кахане, діти рабина Левіна³⁶.

Голова Комісії праведників «Яд Вашем» д-р Мойше Бейски, суддя найвищого суду в Єрусалимі, говорить: «За визнання графа Андрея Шептицького

праведником, я голосую обома руками, але визнати праведником митрополита Шептицького, голову Української католицької церкви – ніколи, ніколи, ніколи! «Невер, невер, невер!» І такого внеску від себе я ніколи не поставлю! В цьому випадку, даючи відзначення Шептицькому як митрополитові й голові української церкви, ми признавали б, що ціла українська церква рятувала жидів, а так не було. Навпаки, Українська церква помагала німцям проти жидів. І навіть сам Шептицький вітав губернатора Франка хлібом-сіллю, коли той приїхав до Львова давати доручення, як винищити жидів». Але дійсність була зовсім інакшою. Бо українській душі жадова помсти чужа. При розгляді справи Митрополита Шептицького було достатньо свідчень самих-таки євреїв, як «у відплату» і Митрополит Шептицький, і безліч українських священників, монахів і монахинь, і світські люди українці рятували життя євреїв, ризикуючи своїм власним життям і своєї родини. В архівах напевно є німецькі документи про те, скільки українців згинуло на шибениці за рятування євреїв. Євреї сподівалися тоді від українців жорстокої помсти, а вони заплатили їм рятуванням їх від смерті. Та незважаючи на це, і надалі вперто й послідовно українців таврують перед світом як якихсь кровожерливих «традиційних антисемітів». І навіть Митрополитові Шептицькому ніхто не хоче бути вдячним³⁷.

Висновок

Найбільше автора шокував той факт, що у Миколаївській державній обласній універсальній науковій бібліотеці ім. Гмирьова, яка вважається найкращою в місті Миколаєві, немає жодної книжки про Андрея Шептицького. Про Митрополита можна довідатися лише зі статей газети чи журналу, причому більшість таких газет було випущено або в 1995 році, коли відзначалося 130-річчя з дня народження митрополита, або в 2005 році, бо такі статті присвячувалися до 140-річчя від дня народження Андрея Шептицького. Крім того, багато з цих статей не несуть ніякої інформації про те, що А. Шептицький рятував євреїв, оскільки основна тема заміток звучить приблизно так: «А. Шептицький – меценат свого краю!»³⁸⁻⁴⁷.

Багато було статей, які просто не могли не привернути до себе увагу. Однією з них виявилася стаття під голосною назвою «Захисник чи зрадник України?». Автор статті намагається переконати читача, що Андрей Шептицький «...на численні прохання мирян і священників захистити віруючих і свою паству від фашистів – мовчав...»⁴⁸. Подібної інформації в жодному з джерел автор більше не знайшов.

Не менш важливим чинником, який створює уявлення про ставлення до Митрополита в нашому суспільстві, є розміщення інформації про нього на сторінках того чи іншого видання. Майже вся інформація, яка безпосередньо

стосується А. Шептицького, поміщена на передостанніх, а то й навіть на останніх сторінках, що підкреслює значущість цієї особистості для людей.

Перед початком виконання цієї роботи перед автором стояло лише одне питання: «Чому Андрея Шептицького не визнано Праведником народів світу?», на яке (як автор тоді вважав) можна знайти вичерпну відповідь. Але вже в ході самої роботи, в ході аналізу все нових і нових джерел коло питань розширювалося, і автор розумів, що тепер якраз задача не така вже й легка, якою вона здавалася на старті.

Опрацюючи дедалі більше матеріалу, автор усвідомлював, що майже нічого не знає про Андрея Шептицького, адже тепер перед ним постали питання, які вимагали відповіді, але автор не міг на них відповісти. Скільки врятував євреїв А. Шептицький? Чи був лист Шептицького до Гітлера? Якою була реакція Гітлера на цей лист? Андрей Шептицький – єдиний у світі чи єдиний в Європі церковний діяч, котрий першим наважився написати до Гітлера? Це далеко не весь перелік запитань, які не дають автору спокою. Основною причиною того, що в цій роботі не дається відповідь на ці запитання, є зовсім не брак інформації, ні. Важкість полягає у суперечливості самої інформації, яка здебільшого має публіцистичний характер. Можна, звісно, допустити, що якраз такі суперечності змушують більш об'єктивно оцінити ситуацію, але не в нашому випадку, адже розбіжності, що їх ми знаходимо в літературі, мало підкріплені джерельною базою, надто по-різному висвітлюють окреслену проблему.

Найбільш яскравим прикладом на підтвердження цієї думки є дані про те, скільки людей врятував А. Шептицький. Згідно з цими даними «...десятки євреїв були врятовані у підвалах Собору Святого Юра»⁵², «...владика у соборі Святого Юра переховував десятки єврейських сімей...»⁵³, «за роки нацистської окупації він переховував у своїх палатах сотні євреїв...»⁵⁴, «Андрей Шептицький особисто переховував 15 єврейських дітей...»⁵⁵, «за роки нацистської окупації переховував у своїх палатах сотні євреїв...»⁵⁶, «за нацистської окупації Шептицький створив мережу допомоги євреям, врятував від загибелі львівського рабина Давида Кахане і тільки у соборі Святого Юра переховував 15 дорослих та 150 єврейських дітей»⁵⁷. Основна думка у кожному з журналів – це підтвердження того, що Андрей Шептицький переховував та врятував євреїв, причому переховував їх у соборі Святого Юра. Найголовніша ж деталь – скільки взагалі вдалося спасти Митрополиту євреїв від смерті – залишається невідомою, бо погодьтеся, що 10 людей, 10 сімей, 100 євреїв, 15 єврейських дітей, 150 єврейських дітей – зовсім різні цифри. Навіть з огляду на той факт, що ніхто не вів подібної статистики, різнобій у цифрах наводить на певні сумніви.

Що ж стосується особистих висновків, то, по-перше, автор зрозумів, чому Андрея Шептицького не визнали Праведником світу до цих пір. Нам дума-

ється, що це пов'язано передусім з тим, що Андрей Шептицький – досить впливова особа, яка так чи інакше була пов'язаною з політикою. Оскільки А. Шептицький був непримиренним ворогом радянської влади (а тоді проти так званих «ворогів» велася активна пропаганда) і більшість людей сьогодні, які вивчилися на тій ідеології, досі вважають Митрополита зрадником, то нашому суспільству Шептицького не те що не визнають Праведником світу, йому взагалі найближчим часом не віддадуть належне в Україні! Не менш важливою перешкодою для визнання А. Шептицького Праведником можна назвати також і лист 1941 року, яким той привітав німців, що входили до Львова. Автор чомусь переконаний, що людина, яка знайде інформацію про цей лист, а коментар до листа буде свідчити про зрадливість Митрополита, не захоче шукати іншого пояснення цього історичного факту. Навіщо шукати інші факти з життя Шептицького, якщо ці тебе цілком влаштовують? З усіх «вагомих причин», які не дають права А. Шептицького назвати Праведником світу, автора дивує остання. Небажання «Яд Вашем» визнавати А. Шептицького Праведником світу викликано тим, що він надто мало зробив для спасіння євреїв як глава Церкви. А невже до Митрополита церкви висуваються якісь особливі вимоги? Невже той факт, що Шептицький врятував багато євреїв, є недостатньою підставою для визнання його Праведником?

Автор розуміє і цілком усвідомлює те, що його робота не зможе переконати голову Комісії праведників, але він також впевнений, що ця робота переконає його друзів, однокласників, знайомих у тому, що Андрей Шептицький – людина надзвичайно добра, яка любила свою державу, цінувала життя людей, і врешті-решт, він – людина, яка готова була ризикувати своїм життям для спасіння життя інших.

Список використаних джерел

1. Розповідь І. Максимової // Фільм С. Буковського «Назви своє ім'я».
2. Абрамская И. Стоящие в стороне или стоящие рядом. – Иерусалим: Яд Вашем, 2007. – С. 7.
3. Чалий С. Праведник праведників // Українська газета. – 2005. – 28 (360), 27 липня – 9 серпня. – С. 23.
4. Ковба Ж. Людяність у безодні пекла. Поведінка місцевого населення Східної Галичини в роки «остаточного розв'язання єврейського питання» // <http://www.judaica.kiev.ua/eg9/kovba/kov5.htm>.
5. Там само.
6. Щупак І.Я. Голокост в Україні: Пошуки відповідей на запитання історії. – Дніпропетровськ, 2005. – С. 135.
7. Львів, як мікрокосмос Голокосту // http://www1.yadvashem.org/yv/en/education/languages/ukrainian/educational_materials/lvov.asp.

8. Забарко Б. Жизнь и смерть в эпоху Холокоста. – Кн. 1. – С. 275–279.
9. Львів, як мікрокосмос Голокосту // http://www1.yadvashem.org/yv/en/education/languages/ukrainian/educational_materials/lvov.asp.
10. Щупак І.Я. Вказ. праця. – С. 113, 119, 121.
11. Ковба Ж. Митрополит Андрей Шептицький: церковно-релігійна та громадсько-політична діяльність // <http://www.cerkva.od.ua/persons/shepticky-kovba.htm>.
12. Там само.
13. Там само.
14. Мірчук П. Зустрічі і розмови в Ізраїлю // <http://exlibris.org.ua/mirczuk/09.html>.
15. Звання «Праведник світу» для Шептицького // http://www.arka.org.ua/newissue8/articles.php3?id_issue=105&id_heading.
16. Ковба Ж. Митрополит Андрей Шептицький.
17. Ковба Ж. Людяність у безодні пекла. Поведінка місцевого населення Східної Галичини в роки «остаточного розв'язання єврейського питання» // <http://www.judaica.kiev.ua/eg9/kovba/kov5.htm>.
18. Попов Г. Между Гитлером и евреями // Кореспондент. – 10 декабря. – 2005. – С. 93.
19. Ковба Ж. Митрополит Андрей Шептицький.
20. Леона Хамейдеса врятував від смерті Андрей Шептицький // Люди. – № 501 (27.11.2007) <http://gpu.ua/index.php?&id=193754&s=accent420> Львівська газета. 15.10.2007 // <http://mynews-in.net/news/society/2007/10/15/1212570.html>.
21. Ковба Ж. Людяність у безодні пекла.
22. Щупак І.Я. Вказ. праця. – С. 135.
23. Щупак І.Я. Вказ. праця. – С. 135.
24. Ковба Ж. Людяність у безодні пекла.
25. Щупак І.Я. Вказ. праця. – С. 136.
26. Ковба Ж. Людяність у безодні пекла.
27. Чалий С. Вказ. праця.
28. Щупак І. Я. Вказ. праця. – С. 135 – 136.
29. Ковба Ж. Митрополит Андрей Шептицький.
30. Либідь Н. Блажені, що визнані Вагиканом // Україна молода. – 2007. – 15 серпня.
31. Львівська газета. – 2007. – 15.10. // <http://mynews-in.net/news/society/2007/10/15/1212570.html>.
32. Ковба Ж. Людяність у безодні пекла.
33. Львівська газета. – 2007. – 15.10 // <http://mynews-in.net/news/society/2007/10/15/1212570.html>.
34. Войтенко Б. Андрей Шептицький: «Християнські різні церкви України мають сповнити завдання: дати українському народові єдність...» // Час. – 1995. – 8 серпня. – С. 7.

35. Швагуляк-Шостак О., Свєреда З. Союз хреста й орала // *Контракти*. – 2007. – № 1–2.
36. Ковба Ж. Людяність у безодні пекла.
37. Мірчук П. Зустрічі і розмови в Ізраїлю // <http://exlibris.org.ua/mirczuk/09.html>.
38. Степовик Д. Пастир неустрашимий // *Слово і час*. – 1995. – № 7. – С. 6.
39. Крупа Л. Вплив митрополита Андрея Шептицького на суспільне і просвітне життя в Галичині // *Розбудова держави*. – 2006. – № 1–6. – С. 30.
40. Хом'як Р. «Новий Мойсей» українського народу – Митрополит Андрей Шептицький – іде до нас із вічності // *Шлях перемоги*. – 1995. – 5 серпня. – С. 6.
41. Степовик Д. Пастир неустрашимий // *Українська культура*. – 1995. – № 7 – 8. – С. 9.
42. Корнелюк В. Присвятивши Божій справі ціле життя // *Історичний календар*. – 1999. – С. 204 – 205.
43. *Українське слово*. – 1995. – 27 липня. – С. 12–13.
44. Волошин Л. Чоловік високого духу // *Неділя*. – 1995. – 21 квітня.
45. Вихрущ А., Антонюк Т. Право на безсмертя: культурно-освітня діяльність А. Шептицького // *Рідна школа*. – 1997. – № 9. – С. 9–11.
46. Суханова З.Г., Сулима-Матлашенко Н.В. Андрей Шептицький: реалії хрещеного шляху // *Сторінками історії України*. – 1992. – С. 318–334.
47. Велетень у чернечій рясі // *Календар*. – 2000. – С. 160–163.
48. Матейко І. Захисник чи зрадник України? // *Комуніст*. – 1996. – № 6 (99), лютий. – С. 9.
49. Замлинський В., Пашенко В. // *Ранок*. – 1994. – № 1. – С. 27.
50. Войтенко Б. Андрей Шептицький: «Християнські різні церкви України мають сповнити завдання: дати українському народові єдність...» // *Час*. – 1995. – 8 серпня.
51. Рожнятовська О. А. Український Мойсей // *Календар знаменних і пам'ятних дат*. – 2005. – III кв. – С. 42–43.
52. Замлинський В., Пашенко В. // *Ранок*. – 1994. – № 1. – С. 27.
53. Рожнятовська О. А. Вказ. праця. – С. 42.
54. Бондарчук Л. Згадаймо митрополита // *Шлях перемоги*. – 2002. – № 31 (2518). – 25–31 липня.
55. Галата С. Митрополит Андрей Шептицький: «Живіть сумлінно, працюйте солідно у своєму покликанні...» // *Демократична Україна*. – 2005. – 29 липня. – С. 9.
56. Либідь Н. Блажені, що визнані Ватиканом // *Україна молода*. – 2007. – 15 серпня. – С. 5.
57. Чалий С. Вказ. праця. – С. 23.

РЕЦЕНЗІЯ

НА КОНКУРСНУ УЧНІВСЬКУ РОБОТУ ВІРИ ПІЩЕНКО
«ОФІЦІЙНО НЕ ВИЗНАНИЙ ПРАВЕДНИК НАРОДІВ СВІТУ.
АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ У ЖИТТІ ЄВРЕЇВ ЧАСІВ ГОЛОКОСТУ»

Науково-дослідна робота Віри Піщенко «Офіційно не визнаний Праведник народів світу. Андрей Шептицький у житті євреїв часів Голокосту» представляє собою самостійне творче, певною мірою оригінальне дослідження, в якому авторка не лише розкрила заявлену тему, а й висловила своє особисте ставлення до досліджуваної проблеми, як пошуковець і як людина. Цей факт, безперечно, заслуговує на повагу.

До позитивів цього дослідження передовсім слід віднести самостійність мислення В. Піщенко, власні висновки, які ґрунтуються на дослідницькій та пошуковій роботі авторки. Вдало та досить детально розкрито історичні події на Галичині в період з 1941 по 1943 рік, жахи нацистського геноциду проти євреїв у цьому регіоні України. Використано та оброблено значну кількість монографічної літератури та спогадів, добре підібрано фотоматеріал.

В основних частинах своєї роботи авторка розглядає діяльність Митрополита Андрея Шептицького в роки нацистської окупації України, зокрема західноукраїнських теренів, наголосуючи на його ставленні до геноциду проти євреїв, на фактах рятування Митрополитом та його паствою єврейського населення від тотального геноциду з боку нацистів. В. Піщенко намагається порівняти всі «за» і «проти» надання А. Шептицькому звання Праведник народів світу. Авторка робить власні висновки, які чітко викладає у однойменному розділі своєї роботи. Слід зауважити актуальність цієї теми, яку обрала молода дослідниця. Дискусія щодо присвоєння звання Праведника А. Шептицькому триває й досі, і ця конкурсна робота може бути своєрідним внеском в цю дискусію. Так чи інакше дослідження Віри Піщенко та її чітка позиція: за присвоєння звання Праведника Андрею Шептицькому – заслуговують на повагу і на високу оцінку цієї праці.

Якщо авторка планує продовжити дослідження саме цієї теми, то маю висловити деякі зауваження щодо її роботи, які ні в якому разі не знижують рівень даної праці. В подальшому дослідженні радив би використовувати спогади Давида Кахане та Курта Левіна, що опубліковані українською окремими книжками. Ніде в роботі не було вказано, що брату Митрополита А. Шептицького Климентію Музей «Яд Вашем» надав звання Праведник народів світу. Щодо «Яд Вашем» авторка весь час пише про небажання Музею присвоїти звання... Справа не в бажанні чи в небажанні «Яд Вашем», а в рішенні Комісії

Музею, яка приймає свої постанови шляхом голосування своїх учасників. Не думаю, що про обізнаність в українському суспільстві про діяльність А. Шептицького можна судити тільки по Миколаївській обласній бібліотеці. Ще дуже важливо: коли ми кажемо про таку діяльність зі спасіння євреїв в окупованій нацистами Європі з боку релігійних діячів, то ми маємо знати, що так само, як Шептицький, діяли ще досить багато духовних людей, при тому благородні вчинки Митрополита ніяк не зменшуються. І останнє: правильне написання ім'я Митрополита – Андрей. В роботі весь час по різному, треба уніфікувати.

Безперечно вважаю, що дослідження В. Піщенко «Офіційно не визнаний праведник світу. А. Шептицький у житті євреїв часів Голокосту» можна рекомендувати до захисту на VIII Всеукраїнському конкурсі учнівських творчих робіт «Історія і уроки Голокосту» та ця робота заслуговує на увагу та високу оцінку.

*Анатолій Подольський,
кандидат історичних наук, директор УЦВІГ*